

IZ IMENSKE STRUKTURE POHORJA
Slovensko brdo

Pohorje je sicer zaključena zemljepisna enota, s stališča jezika pa ni enotno, ampak se deli na tri narečja; v prispevku skušam odgovoriti na vprašanje, kako se ta neenotnost kaže v razporejenosti terenskih izrazov (vrh, gora, brdo, hrib, kogel, breg) v zemljepisnih lastnih imenih. V nadaljevanju je prikazana razširjenost zemljepisnih imen z osnovo brdo na vsem slovenskem jezikovnem prostoru.

In spite of his geographical unity, Pohorje belongs to the three dialects; the purpose of this article is to explore, how this fact resulted in the use of some common nouns (vrh, gora, brdo, hrib, kogel, breg), which appear as geographical proper names. In the second part is presented the distribution of the word brdo and his derivatives in the whole area of Slovene language.

1 Uvod

1.1 F. Bezljaj je pred več kot dvema desetletjema v programsko zasnovanem članku o slovenskem imenoslovju (Bezljaj 1969: 244) ugotovil, da je imensko gradivo za slovensko jezikovno področje po večini zbrano in da je težišče novjših raziskovanj na sistemski analizi besedja. Doslej se je precej tega že naredilo,¹ do popolne in vsestranske obdelanosti besedišča pa je seveda še daleč.

Razveseljivo je, da tudi tuji raziskovalci s pridom segajo po našem gradivu. Pri tem pa se je pokazalo, da je le-to zanje marsikdaj pretrd oreh,² zato prihajajo tudi do napačnih rešitev. To je samo eden izmed razlogov, zaradi katerih bo treba pospešeno obdelati slovensko imensko besedje. Pomembnejši so bili že večkrat predstavljeni, zato jih tu ne kaže ponavljati.³

1.2 Pričujoči sestavek sodi v t. i. zemljepisno jezikoslovje ali lingvistično geografijo. Je poskus delne obravnave imenskega gradiva Pohorja. To področje je z narečjeslovnega stališča dobro raziskano.⁴ Sicer predstavlja zaključeno zemljepisno enoto, toda na njegovih višinah se stikata dve narečni bazi – koroška in štajerska – s tremi narečji: severnopohorsko-remšniško na severu in mežiško narečje na zahodu pripadata koroški, južnopohorsko narečje na jugovzhodu pa štajerski narečni bazi.⁵ Namen prispevka je ugotoviti, ali (in če, kako) se ta neenotnost narečne pripadnosti kaže v prostorski razporeditvi poimenovalnih osnov, v poimenovalnih tipih ter njihovih oblikotvornih in besedotvornih zakonitostih. V drugem delu je predstavljena razširjenost poimenovalne osnove *brdo* na celotnem slovenskem jezikovnem področju.

1.3 Večji del prispevka se omejuje na obravnavo zemljepisnih imen, ki se uporabljajo za poimenovanje različno oblikovanega hribovitega terena. K razlagi posameznih jezikovnih pojavov so pritegnjena še hišna imena kmetij, imena zaselkov, vođa itd. Za razlago ali primerjavo so uporabljena tudi imena iz drugih delov Slovenije (v razdelkih 2.1, 2.3, 2.4, 2.5 in 3.0). Z zvezdico (*) so označene tiste enote, ki so le sistemsko predvidljive. Upoštevana je sedanja zapisana oblika imen brez podatkov o starejših zapisih, o času in okoliščinah nastanka itd. Seveda bi bila šele tako zastavljena raziskava popolna in v skladu z idealno načrtovanimi in tudi že izpeljanimi podobnimi projekti drugih narodov.⁶ Njeni izsledki bi nudili celotno podobo jezikovnega razvoja nekega območja, potrjeno s podatki o osnovnih naselitvenih tokovih, kasnejših doselitvah, o nastajanju različnih tipov naselij, o razvoju obrti itd., kar vse je vplivalo na oblikovanje občnoimenskega in v glavnem iz njega nastalega lastnoimenskega besedja ter imenskih tipov. Vendar nam tudi zgolj sinhrona razčlenitev gradiva ponuja kar precej: z njo dobimo popis besednih osnov, prilastkovnih dodatkov v sestavljenih imenih, tipe skladenjskih razmerij na besednozvezni ravni ter popis predpon, medpon in pripon.

2 Tipi poimenovanj

2.0 V tuji strokovni literaturi je izdelanih več tipologij (Šmilauer 1966: 87–90). Pri nas so v rabi različne, odvisne pač od avtorjeve usmeritve oz. od vrste gradiva in namena obravnave. Obsežnejša dela s tega področja bodo pripomogla tudi k teoretični ustalitvi in določeni poenotenosti. V tem prispevku je uporabljena strukturalno-statistična metoda, ki jo je pri nas uveljavil F. Jakopin; nekatere številčne navedbe so le približne, ker navajajo viri različne podatke.

2.1 Osnovna oz. prvotna so enobesedna poimenovanja, npr. *Rogla*, *Kogel*, *Brdo*, *Vrh*, *Ribnica*, *Kavdek*. Če se pojavi potreba po razlikovanju med posameznimi tako poimenovanimi enotami, se dodajajo leva oz. desna določila: največkrat so to pridevniki kot levi ujemalni prilastki, nekoliko redkeje samostalniške predložne zveze in le izjemoma samostalniki: *Brda – Goriška brda*, *Vrh – Veliki vrh*, *Vavkanov vrh*, *Ribnica – Ribnica na Pohorju*, *Vrh – Vrh Ruta*. Kačar gre za obsežno poselitev v razmeroma kratkem obdobju, lahko pride do enotnega tipa poimenovanja, kakor se npr. izkazuje v naselbinskih imenih na *-ci* v severovzhodni Sloveniji: *Odranci*, *Filovci*, *Ivanci* itd. Na Pohorju tega načina poimenovanja ni, pač pa je zelo opazen tip, ki izhaja iz poselitve v obliki celkov, tj. posameznih večjih kmetij, kar pogojuje naslednji poimenovalni postopek: priimek gospodarja ali hišno ime se, seveda v ustrezno preoblikovani obliki, prenese na pripadajoče in sosednje zemljepisne in druge

enote: *Kremžar* > *Kremžarjev vrh*, *Kremžarjev potok*, *Kremžarjev dom*, **Kremžarjevo*, **Kremžarsko*, *Cebej* > *Cebejeva zalika*, *Cebejeva frata*, *Cebejev les* ipd.

2.2 Za izražanje svojine in pripadnosti se v glavnem uporabljajo pridevniške oblike s priponami *-ov/-ev*, *-in*, *-ski* in *-ški*. (Prim. *Roban* > *Robanov kot*, *Lipuč* > *Lipučev vrh*, *Lucija* > *Lucijin breg*, *Sveta Ana* > *Svetovanski/Anski vrh*, *Primož* > *Primoški vrh*.) Tudi srednjepolska oblika priponskega obrazila *-ov/-ev*, tj. *-ovo/-evo*, je precej v rabi za poimenovanje celotne posesti: *Hmelak* > *Hmelakovo*, *Tršar* > *Tršarjevo*.

2.3 Za označevanje kraja po značilni lastnosti ali obstajanju česa so najizrazitejša priponska obrazila *-išče*, *-je* in *-no*: *Borovje*, *Javorje*, *Podbukovje*, *Kopišče*, *Kraguljišče*, *Gradišče*, *Smrečno*, *Koritno*, *Kočno* itd. Ob enodelnih (npr. *Strm-ec*), so pogosta tudi dvodelna obrazila, npr. *-ov/-ev* + *-ec* (*Bezg-ov-ec*, *Črešnj-ev-ec*) ali *-ov/-ev* + *-je* (*Podbuk-ov-je*).

2.4 Naselbinska imena so največkrat enobesedna: *Vitanje*, *Lobnica*, *Pivola*, *Smolnik*, *Bezena*, *Križavec*, *Lindek*. Če so večbesedna, gre v glavnem za samostalniško besedno zvezo z jedrom in levim prilastkom: *Dobriška vas*, *Radana vas*, *Zgornje/Spodnje Prebukovje*, *Veliko/Malo Tinje*. Desna določila nastopajo v predložnih zvezah: *Gorenje pri Zrečah*, *Planina pod Šumikom*, *Bezovje nad Zrečami*, *Lehen na Pohorju*, *Selnica ob Dravi*. Redke so povezave obeh tipov, npr. *Beli Potok pri Frankolovem*, ali zveze z levim nesklonljivim prilastkom, pisane skupaj ali narazen: *Josipdol*, *Mašin žaga*. Izmenjavno obrazil izkazujejo tipi *Bukova vas* : *Bukovska vas* in *Kovača vas* ter *Jurišna vas*.

2.5 Imena manjših zaselkov so v glavnem priimki gospodarjev ali hišna imena. Izpeljana so iz lastnoimenske podstave, med obrazili pa prevladuje *-nik*, redkejši sta *-šek* in *-ar*: *Gradišče* > *Gradišnik*, *Gradiščar*, *Gomila* > *Gomilšek*; *Jezero* > *Jezernik*, *Jezeršek*; *Jama* > *Jamšek*, *Jamnik*, *Jamnikar*; *Mlaka* > *Mlakar*, *Mlačnik* (Prim. J. Keber 1982: 229–236).

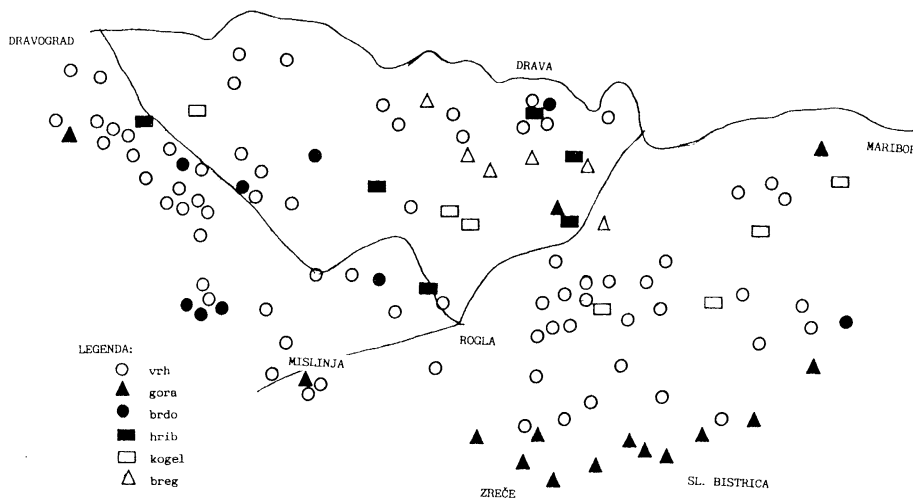
2.6 Med imeni voda na Pohorju prevladujejo enobesedna in ženskega spola (kot sicer splošnoсловansko po občnoimenski osnovi *reka*): *Ljubnica*, *Hudinja*, *Svarina*. Prenašajo se na imena naselij ali obratno, lahko v nepremenjeni, npr. *Polškava* > *Polškava*, pogosteje pa v premenjeni obliki: *Vuhred* > *Vuhreščica*, *Velka* > *Podvelka*, *Josipdol* > *Josipdolski potok*, *Drava* > *Dravinja*, *Črno jezero* > *Črnava*, *Fala* > *Falski ribnik*, *Lobnica* > *Lobničica* itd. Precej vodnih imen je večbesednih, največkrat z

levim prilastkom ob občnoimenski odnosnici: *Antonski graben*, *Kapusov graben*, *Bojtinski potok*, *Črna mlaka*, *Framski slap*, *Mala Polskava*.

3 Občnoimenske poimenovalne osnove

3.0 Ker je Pohorje gorato oz. hribovito področje, se je zdelo najprimernejše izbrati za dosegto namena ravno taka imena, ki kot terenski izrazi označujejo gorsko pokrajino in njene dele ter značilne lastnosti: *gora*, *vrh*, *reber*, *brdo*, *planja*, *planina*, *breg*, *dol* itd., torej občna imena, ki se uporabljajo kot lastna in imajo zaradi tega nekaj posebnosti:⁷ v določeni zvezi ohranjajo svojo prvotno obliko ne glede na spremembe, ki jih doživlja njihova občnoimenska vzporednica: se ne pregibajo po številu, ampak nastopajo ali v edninski ali v množinski obliki, vendar nikoli zamenljivo (*Jelenska peč*, *Ravbarske peči*), izpredložne in druge zveze se posamostaljšajo in kot take izgubljajo svoje prvotne skladienske lastnosti (*Podgrad*, za *Podgradom*, v *Podgradu*; *Gozd-Martuljek*, *Gozd-Martuljka*), uporabljajo se tudi oblike, ki niso več tvorne, npr. *Slovenj Gradec*, itd.

Upoštevana so vsa zemljepisna imena, ki so mi bila dostopna v navedenih virih, torej uradna krajevna, gorska, imena zaselkov ter hišna in ledinska imena. V prispevku so natančneje obravnavane naslednje občnoimenske osnove zemljepisnih lastnih imen: *vrh*, *gora*, *brdo*, *breg*, *hrib* in *kogel*. Njihova zastopanost v krajevnih lastnih imenih na Pohorju je prikazana na sl. 1.

Sl. 1: Razporejenost terenskih izrazov kot poimenovalnih osnov v lastnoimenskem gradivu Pohorja

3.1 VRH

Po SSKJ ima naslednje pomene: 1. vsaka od vzpetin, v katere se govorje v višjem delu razcepi, 2. zgornji, navadno zoženi del gore ali vzpetine, 3. vinograd, vendar le na vzhodu (tu na vzhodnih obronkih Pohorja, kjer je razvito vinogradništvo), 4. predložna raba (npr. 'vrh hriba' = 'na vrhu hriba').

Ta poimenovalna osnova je na Pohorju daleč najpogostejša, saj se pojavlja v približno stotih lastnoimenskih zapisih. Nesestavljena, v neizpeljani ter needninski obliki je zapisana samo enkrat, in sicer kot *Vrhe* na vzhodnem obrobju Pohorja, južno od Pivole. Praviloma nastopa kot jedrna beseda v samostalniški besedni zvezi, npr. *Urhov vrh*, *Zajčji vrh*. V dveh tretjinah takih zvez je levi prilastek svojilni izlastnoimenski pridevnik moškega spola na *-ov/-ev*: *Žigartov vrh*, *Durnikov vrh*, *Tomažev vrh*, *Mežnarjev vrh*. Zvez, v katerih bi bila osnova levega prilastka ženskega spola, npr. **Lucijin vrh*, na Pohorju ni. Na področju mežiškega narečja prevzemajo to vlogo tudi pridevniki na *-ski/-ški*: *Križevnik* > *Križevski vrh*, *Potočnik* > *Potoški vrh*, *Sv. Ana* > *Svetovanski/Anski vrh*. (Prim. še tvorbi *Cvitržnik* > *Cvitrško sedlo*, *Stražišnik* > *Stražiški mlin*.) Take izpeljave se pojavljajo tudi na področju drugih dveh pohorskih narečij, vendar le v bližini razmejitvene črte z mežiškim: *Padežnik* > *Padeški vrh* na južnopohorskem področju, toda v bližini *Koroške vasi*; na področju severnopohorsko-remšniškega narečja je podobno npr. *Sv. Primož na Pohorju* > *Primoški vrh* in **Janž* > *Janževski vrh*. Vzhodno od Janževskega vrha takih oblik ni (prim. severno od Drave in proti vzhodu *Janžev vrh*, *Janževa gora*). Na področju mežiškega narečja pa nastopajo ob izpeljavi z obrazilom *-ski* tudi izpeljave na *-ov/-ev*: *Durnik* > *Durnikov vrh*, *Jesenk* > *Jesenski vrh*. Pojav kaže na ne povsod uveljavljeno pomensko razlikovanje med obema tipoma, ko tvorjenka (1.) z obrazilom *-ov* pomeni osebno, edninsko svojino, npr. **Padežnikov mlin*, (2.) z obrazilom *-ski* pa splošnejšo, v tem primeru lastnino domačije, npr. **Padeški mlin*.⁸

Izobčnoimenskih pridevnikov v vlogi levega prilastka je občutno manj (dobrih 15 jih je). Izražajo lastnost oz. značilnost in se končujejo na *-ski*, *-ški* (oz. *-čki*), *-i*, *-ji*, *-ni*: *Jezerski vrh*, *Kmečki vrh*, *Mizni vrh*, *Klopni vrh*, *Zajčji vrh*, *Lepi vrh*, *Skrivni vrh*, *Stranski vrh*. Črni vrh ima še eno določilo: *Malí Črni vrh*, *Tolsti vrh pri Mislinji* pa desni predložni prilastek.

Manjšalnic tipa *Vrhek* na Pohorju ni, prav tako ne drugih izpeljav iz te imenske osnove; izjeme so *Vrhov dol*, *Vrhole* pri Slovenski Bistrici in *Vrhe*, kar je pa vse že na obrobju obravnavanega področja. Tudi zvez, v katerih *vrh* prevzame vlogo predloga in so drugod po Sloveniji zelo razširjene, npr. *Vrh Bače*, *Vrh Boršta*, tu ni.

Hišna imena oz. priimki iz te osnove so *Vrhovnik* na področju severnopohorsko-remšniškega narečja (enkrat tudi na mežiškem področju), sicer na mežiškem še *Vrhnjak* in izpeljava *Vrhnjakov vrh*, na področju južnopohorskega narečja pa *Vrhovjek* in *Vrhovšek*. Obrazilne pripone se dodajajo medponi (-ov-), neposrednih izpeljav, npr. tip *vrh* > *vrški*, tu ni. Tudi predložnih zvez tipa *Zavrh* ipd. na Pohorju ni.

Kot lastnoimenska osnova je *vrh* na Pohorju precej enakomerno zastopan; večja osredinjenost se kaže v okolici Črnega in Malega Črnega vrha ter Pragozda (gotovo zaradi oblikovanosti tal), občutno manjkrat pa nastopa na južnem obrobju od Zreč do Zgornje Bistrice, kjer se za tako oblikovanost področja pojavlja pomenska podstava *gora*.

Razširjenost leksema *vrh* v lastnoimenskem gradivu sosednjih področij je naslednja: severno od Drave do meje z Avstrijo, t.j. na kozjaškem in severnopohorsko-remšniškem področju, je zelo pogosta, vsekakor prevladujoča za gorske vzpetine. Kakor na Pohorju tudi tu ne nastopa samostojno, ampak kot jedro samostalniške besedne zveze, levi prilastek pa je v veliki večini svojilni pridevnik iz osebnega oz. hišnega imena: *Pernikov vrh*, *Morijev vrh*. V približno tretjini primerov je prilastek tvorjen iz občnoimenskih podstav: *Ostri vrh*, *Brezni vrh*. Torej je zastopanost poimenovalne osnove *vrh* v lastnoimenskem gradivu Kozjaka podobna kot na Pohorju, podobni pa so tudi skladijski položaji, v katerih se pojavlja. Le besednodružinske izpeljave tipa *Potočnik* > *Potočnikov vrh* > *Potočnikova grapa* so redkejšje oz. manj razvite; kjer so, poimenujejo največ po dve enoti. Na mežiškem narečnem področju je *vrh* kot lastnoimenska osnova prav tako pogosto zastopan; zveze so take kot na Pohorju: *Požegov vrh*, *Hribarski vrh*, *Svetčev vrh* itd. Izobčnoimenski določevalni prilastki so redki, npr. *Suhi vrh*, *Tolsti vrh*. Sem in tja se pojavljajo tudi že izpeljane oblike, npr. *Završe*. Teh je še več na južnopohorskem narečnem področju južno od Pohorja: *Vrhole*, *Vrhovlje*; sploh je tu izraz *vrh* redkejši; nadomešča ga ali *gora* (npr. *Žička gora*, *Kladenjska gora*) ali drugačno samostojno ime (*Boč*, *Jelovec*) itd.

3.2 GORA

Beseda *gora* je najbolj znan splošnoslovanski pojem za višave. Po SSKJ pomeni 1. izrazito, visoko vzpetino zemeljskega površja, 2. dolensko 'vinograd', 3. gozd v hribovitem svetu. Kot poimenovalna osnova pride na Pohorju v poštev le prvi pomen. Ta in Pleteršnikova razlaga "ein hoher Berg" v lastnoimenskem poimenovanju obravnavanega področja pa ne držita vedno: včasih gre le za bolj ali manj izrazito višavo kakega kraja.

Ker je Pohorje masivno pogorje večjega obsega, izraza *gora* na njem pravzaprav ne bi pričakovali, vsaj v opaznejšem številu ne. Dejansko

stanje v glavnem ustreza pričakovanemu. Na področju severnopohorsko-remšniškega in mežiškega narečja v zahodnem delu Pohorja se *gora* kot pomenska osnova lastnoimenskega poimenovanja ne pojavi niti enkrat. Prav pogosto pa je zastopana v južnem delu Pohorja na področju od Vitanja do Zreč in Zgornje Bistrice, in sicer petkrat kot ime vzpetine (*Brinjeva gora, Bukova gora, Lačna gora, Loška gora, Mutnikova gora*), šestkrat pa kot ime naselja (*Loška Gora, Nova Gora, Okoška Gora, Stara Gora, Tinjska Gora, Zlogona Gora*). Vedno je v samostalniški zvezi z levim določevalnim prilastkom; samo enkrat gre za svojilni pridevnik, sicer pa za poimenovanje po različnih lastnostih. (Drugače, kot je značilno za *vrh*.)

Kot manjšalnica se pojavi trikrat: *Pekrska gorca* pri Mariboru in ime naselja *Gorca* na vzpetini pri Oplotnici (južnopohorsko narečje) ter ime vzpetine nad Lovrencem na Pohorju (severnopohorsko-remšniško narečje).

V obdravskem delu Pohorja (severnopohorsko-remšniško narečje) se sicer pojavljajo priimki *Goričan, Gornež* in *Gornjak*, izpeljavni postopek pa ne izhaja iz podstave *gora*, ampak iz že premenjenih oblik tipa *gorica* in pridevniške osnove *gorn-*. Drugod na Pohorju jih ni.

V sosednjih predelih je zastopanost te poimenovalne osnove naslednja: južno od Pohorja je izredno pogosta, njene pojavne oblike pa so take kot na Pohorju, torej samostalniške besedne zveze z levim prilastkom. Osnovni pomen je 'vzpetina', preneseno pa 'naselje na vzvišenem svetu' (*Konjiška gora, Dolga gora/Gora, Zbelovska gora, Sladka Gora* itd.). Raba zahodno od Mislinje kaže podobne značilnosti: *Graška gora, Libeliška gora, Pusta Gora*. Pojavi pa se že tudi tvorjenka iz predložne zveze: *Podgora*. Na remšniško-kozjaškem področju je ta poimenovalna osnova redka: *Gora, Stara gora*.

3.3 BRDO

Občnoimenska poimenovalna osnova *brdo* pomeni nevisoko, navadno podolgovato razčlenjeno vzpetino (po Pleteršniku in SSKJ).

Na Pohorju je precej redka, saj se v zemljepisnih lastnih imenih pojavi le osemkrat; je pa zato toliko bolj oblikovno razgibana. Lahko nastopa samostojno, lahko pa kot jedro samostalniške besedne zveze. Na severnopohorsko-remšniškem področju se pojavlja kot *brdo* v zvezah: *Baronovo brdo < Baron, Pečirsko brdo < Pečirnik*, dvakrat pa v feminizirani izpeljanki *brdina* (ki je v SSKJ označena kot zastarela), v edninski in množinski obliki: *Brdina, Kapusove brdine*. Na mežiškem področju Pohorja se pojavlja kot *Brda* ter *Zgornja/Spodnja Brda*, na južnopohorskem pa samo enkrat, množinsko: *Brda*. Zveze so za Pohorje tipične: ob samostalniški odnosnici izpeljave iz lastnih imen na *-ov* oz. *-ski* kot levi določevalni prilastki.

Hišno ime *Brdnik* je redko, znano pa je na vseh treh narečnih področjih.

V bližnji okolici Pohorja je stanje naslednje: severno od Drave do avstrijske meje ne najdemo lastnoimenskih osnov *brdo*, pod južnopohorskim narečjem so redke (*Brdo*, *Brdce*), pač pa so dovolj pogoste na mežiškem področju, in sicer nastopajo v oblikah *Brdo*, *Brdinje* in *Brda*. Tudi hišno ime *Brdnik* je tu pogostejše.

3.4 HRIB

Občnoimenski pomen pokriva nižjo samostojno vzpetino (po Pleteršniku in SSKJ).

Kot samostojno lastno ime se na Pohorju ne pojavlja, je pa kar pogost jedrni del večbesednega lastnega imena na severnopohorsko-remšniškem narečnem področju: *Svetoanski hrib*, *Skrivni hriber*. Na meji z drugima narečjema sta *Vresni hrib* pri Fali in *Kurji hrib* nad Lovrencem na Pohorju, sicer pa je ta poimenovalna osnova zunaj zgoraj omenjenega narečja redka. Vedno nastopa v samostalniški zvezi z levim prilastkom: poleg izpeljave na *-ov* (*Petrov hrib*) so še take na *-ski* (*Mraoveljski hrib*) in *-ni* oz. *-ji* (*Vresni hrib*, *Kurji hrib*). Zanimiva je še podaljšava *hriber* z asimilacijsko premestitvijo *-r-* v drugi zlog. Po Ramovšu (Ramovš 1935: 29) je tipična koroška poteza, ki se med lastnoimenskim gradivom pojavlja tudi še precej niže, npr. zahodno od Poničke in v Halozah ter zahodno in severno od Mislinje.

Kot podstava hišnih imen je *hrib* precej pogost na mežiškem in severnopohorsko-remšniškem področju, in sicer v pisnih dvojnicah *Hribernik* in *Hribrnik*. Samo na mežiškem je znan še *Hriberšek*. Zanimivo je, da izhajajo vse te izpeljave iz podaljšane podstave *hriber-* [ər], kar kaže na njeno nekdanj prevladujočo obliko, ki pa jo počasi nadomešča nepodaljšana *hrib*.

Pregled obpohorskih predelov daje naslednjo sliko: severno od Drave je *hrib* pogosta lastnoimenska osnova in se pojavlja v podobnih skladenjskih odnosih kot na Pohorju (*Lampov hrib*, *Pšajderjev hrib*, *Svečinski hrib*). Na bližnjem mežiškem področju se v takih zvezah ne pojavlja, na področju južno od Pohorja pa kar nekajkrat (npr. *Kolajšev Hrib*, *Hriber*).

3.5 KOGEL

Občnoimenske enote *kogel* SSKJ ne navaja, tudi Pleteršnik je nima; po Badjuri (Badjura 1953: 122) je 'grič ali tudi višja vzpetina bolj glava-te, kopaste oblike'. Na Pohorju se pojavlja kot občnoimenska osnova lastnega imena.

Približno enakomerno je zastopana na severnopohorsko-remšniškem in južnopohorskem področju; na mežiškem je ni, vsaj na pregledanih kartah ne. Nastopa samostojno ali v zvezah: *Kogel* (ali tudi v pisni dvojnici

Kugel), *Ledinekov kogel*, *Lobanškov kogel*, *Tinjski kogel*, *Špičasti kogel*. Zveze so torej take, kakršne so značilne za že obravnavane poimenovalne osnove.

Hišno ime se pojavlja v dveh izpeljavah: *Kogler* in *Kogelnik*.

V pohorski okolici je ime različno zastopano: severno od Drave do avstrijske meje in še čez je precej pogosto, zveze so enake kot na Pohorju (*Kogel*, *Špičasti kogel*), hišna imena prav tako (*Kogler*, *Kogelnik*). Na južnopohorskem narečnem področju zunaj Pohorja je ta osnova redka (*Mačkov kogel*), na mežiškem je sploh ni. Zelo pogosta je na sosednjem avstrijskem ozemlju; R. Badjura trdi, da so bila mnoga slovenska gorska imena preimenovana na ta način: *Velika Kepa* > *Mittagskogel*, *Plevalnice* > *Hühnerkogel*, *Dovška Baba* > *Frauenkogel* itd. (Badjura 1953: 123).

3.6 BREG

Občnoimenska ustreznica ima v SSKJ dva pomena: 'pas zemlje ob vodi' in 'nagnjen svet, strmina'; enak pomen navaja Pleteršnik.

Na Pohorju je kot poimenovalna osnova omejena na severnopohorsko-remšniško narečno področje. Uporablja se za poimenovanje gorskega pobočja oz. gozda na njem: gozdat teren na obdravski nižini se imenuje *dobrava*, na pobočju *breg*, na najvišjih legah pa *planina*. Vedno nastopa kot jedro samostalniške zveze: *Rdeči breg*, *Arlov breg*, *Haričev breg*; modifikacije, značilne za osnovo *brdo*, se tu ne izkazujejo. Levi prilastki so ujemalni in izražajo svojino ali splošno lastnost.

Hišnih imen iz te osnove na Pohorju ni, tudi imen zaselkov iz neizpeljane osnove *Breg*, ki so drugod na Slovenskem znani (v Atlasu Slovenije je 24 takih imen), tu ni najti.

V bližnji pohorski okolici je ime tako zastopano: severno od Drave do avstrijske meje je pogosto (*Lucijin breg*, *Žunkov breg*, *Kamniški breg*). Izpeljave so take kot na Pohorju. Izjema je *Medič breg*, eden redkih primerov, ko ostaja levi prilastek v vseh sklonih v ničtokončniški obliki. Na širšem mežiškem narečnem področju je npr. še *Zelen breg* (prim. *Rdeči breg* na Pohorju in *Srebrni breg* na Goričkem), na južnopohorskem zunaj pohorskega področja pa še naselbinski imeni *Breg pri Konjicah*, *Mali Breg* in nenaselbinsko *Kopiškov breg*. Na zadnjih dveh narečnih področjih je *breg* slabo zastopan.

4 Povzetek

4.1 Zgornji pregled kaže različno razporejenost obravnavanih pomenskih osnov: *vrh* se pojavlja na vsem pohorskem ozemlju, le na skrajnem jugovzhodu ga nadomešča *gora*; *gora* je značilna za jugovzhodno obrobje Pohorja, sicer pa je na njegovem osrednjem, zahodnem in severnem delu ni; *hrib* in *breg* sta močno prisotna na severnem delu Pohorja, na jugu

in zahodu sta redkejša oz. ju sploh ni, če ne upoštevamo nekaterih hišnih imen, ki so lahko tudi zgolj priimki in so se prenesli s kasnejšimi selitvami; *kogel* ima podobno zemljepisno razširjenost, le da se razteza še bolj na jug; *brdo* nastopa v različnih oblikah in je v zahodnem delu močnejše prisotno kot v vzhodnem.

Vrh se torej uporablja kot lastnoimenska osnova na vseh treh narečnih področjih, prav tako *brdo*, le da je *vrh* izredno pogost, *brdo* pa veliko redkejše in kot občnoimenska osnova bolj v rabi zahodno od Mislinske doline⁹; *gora* je omejena na južnopohorsko narečno področje, *hrib* in *breg* na severnopohorsko-remšniško, *kogel* pa povezuje severnopohorsko-remšniško in južnopohorsko narečje. Osnova *hriber* se južno in jugovzhodno od Pohorja spet pojavlja.

4.2 Zbrani podatki so le delno primerljivi s tistimi, ki jih navaja V. Majdič (Majdič 1993: 153–154), ker gre pri njem za pomenske osnove uradnih krajevnih imen, tu pa za celotno, tudi ledinsko poimenovalno gradivo. Vendar daje primerjava obojega nekaj zanimivih ugotovitev: pogostost pojavljanja poimenovalnih osnov je na Pohorju skoraj enaka kot na vsem slovenskem ozemlju in poteka od najpogostejše do najredkejše v tem zaporedju: *vrh*, *gora*, *brdo*, *breg*, *hrib*; le *kogel* v Majdičevem gradivu ni dovolj pogost, da bi ga uvrstil v to skupino. (Ime se praviloma ne prenaša na naselja.) Za *brdo* pa npr. ugotavlja, da ga vzhodno od Šentjurja pri Celju in Slovenskih Konjic ni; kot del uradnega naselbinskega imena res ne, kot ime značilne vzpetine pa še, prim. *Brda* južno od Črete ali *Brdo* južno od Malahorne in *Lokavsko brdo* v Slovenskih goricah.

4.3 Vse obravnavane poimenovalne osnove nastopajo na celotnem pohorskem področju praviloma v besednih zvezah, in sicer kot samostalniško jedro v imenovalniku ednine (delna izjema je le *brdo*); v dveh tretjinah primerov je levi določevalni prilastek svojilni izlastnoimenski pridevnik na *-ov/-ev* (npr. *Žigartov vrh*); izobčnoimenski (z obrazili *-ski*, *-ški*, *-ji*, *-ni*) se pojavlja v približno četrtini primerov. Na področju mežiškega narečja se uporabljajo za izražanje splošne svojine še izlastnoimenske izpeljanke na *-ski*, *-ški* (tip *Pečirnik* > *Pečirsko brdo*), delno pa segajo še prek razmejitvene črte na področje severnopohorsko-remšniškega in južnopohorskega narečja. Zelo opazna in kar presenetljiva je skladenjska enoličnost predstavljenega poimenovalnega tipa: Po Atlasu Slovenije je na Slovenskem 84 zvez tipa *Vrh Bače*, *Vrh hriba*, *Vrh Ruta* ipd. (ko *vrh* prevzame vlogo predloga), toda na Pohorju ni prav nobenega takega primera. Tudi izpeljave tipa *Vrhek*, *Vrhovci* itd. so na Slovenskem zelo pogoste, na Pohorju pa jih skorajda ni. Prav tako ni izpredložnih zvez tipa *Zavrh*, *Podgora*. Edine izjeme ležijo na skrajnem vzhod-

nem pohorskem obrobju, kjer gorati svet prehaja v nižino. Le *brdo* se pojavlja tudi v needninskih in še kako drugače premenjenih oblikah, npr. *Brda*, *Brdine*, *gora* pa npr. kot *Gorica*. Tudi spolsko in sklonsko neujemalnih zvez tipa *Medič breg* in *Vrhpolje* pri obravnavanih poimenovalnih osnovah na Pohorju ni. Pri drugih so, vendar zelo redke, npr. *Josipdol* (mlada tvorba iz 19. stoletja).

4.4 Hišna imena niso več tako enotna. Za točno podobo njihove obrazilne tvorbe na Pohorju bi bilo seveda treba pregledati vse izpeljave. Omejitve na obravnavane pomenske podstave daje le nezanesljive podatke, zato njihovo navajanje brez temeljitejšega pregleda ni smiselno.

4.5 Za vse pohorsko področje je torej značilna kot edina oz. prevladujoča edninska imenovalniška in neizpeljana poimenovalna osnova, ki nastopa v skladijski povezavi z levim ujemalnim prilastkom kot jedrna samostalniška beseda. S stališča skladnje poimenovalnih tipov predstavlja Pohorje nedeljivo enoto ne glede na siceršnjo narečno razdeljenost. Besedje je pa različno: delno je splošnopohorsko in tudi splošnoslovensko, npr. *vrh*. Sicer je ta poimenovalna osnova na Slovenskem najpogostejša, saj je po Atlasu Slovenije prek 1000 imenskih enot, v katerih nastopa ali samostojno ali kot del besedne zveze. *Brdo* je pogostejše na zahodu, proti vzhodu pa njegova pojavnost upada; *breg* in *hrib* se omejujeta na severnopohorsko-remšniško področje, torej kažejo izolekse pojavljanja na smer od severa proti jugu; enako velja za *kogel*, le da se pojavlja tudi na južnopohorskem področju; središče lastnoimenskega poimenovanja z osnovo *gora* je južno od Pohorja, na Pohorju pa pokriva le njegove južne obronke.

Razčlenitev gorskih občnoimenskih osnov (v funkciji lastnoimenskega poimenovanja) in njihove skladijske pojavnosti na Pohorju torej prinaša spoznanje o skoraj popolni enotnosti na skladijski ravnini in opazni različnosti na besedni. Ne eno ne drugo se ne prekriva z narečno razdeljenostjo Pohorja. Omejenost na tako ozko zemljepisno enoto je po eni strani primerna, ker daje zaokroženo podobo celote in omogoča preglednost dobljenih rezultatov, po drugi strani pa je le izsek iz večje celote in glede na stanje drugod lahko tudi zavajajoča. Zato bi bili zbrani podatki o tvorbi še drugih krajevnih, hišnih, vodnih in ledinskih imen ter o njihovi obrazilni tvorjenosti in skladijskih položajih koristni in bi nudili, povezani s potrebnimi zgodovinskimi podatki, celotno jezikovnorazvojno podobo za raziskavo izbranega področja.

5 Slovensko *brdo*

5.0 V nadaljevanju gre za natančnejšo obravnavo besede *brdo*. Splošnejšemu uvodnemu delu sledi predstavitev njene prostorske razširjenosti in oblikovne pojavnosti na vsem slovenskem jezikovnem področju. Raziskava

je v glavnem izdelana na gradivu, zajetem v Krajevnem leksikonu Slovenije (dalje KLS), Atlasu Slovenije (dalje AS), v priročniku Slovenska krajevna imena (dalje SKI) in na osnovi ankete, izvedene med sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.¹⁰

5.1 Praslovansko *brdo*

5.1.1 Po Kopečnem sodi psl. *brdo* v skupino približno 2000 besed, skupnih vsem slovanskim jezikom, torej v temeljno praslovansko besedje. Pomeni 'Weberkamm', preneseno 'hřbet hory' (Kopečný 1981: 72). V strokovni literaturi je beseda dovolj natančno obdelana (prim. Bezljaj 1976: 40). Kljub temu ostajata med etimologiji še vedno dve hipotezi o njenem izvoru: Berneker, Vasmer, Skok idr. menijo, da jo je treba izvajati iz ide. **bhřdhom*, drugi (Hirt, Meillet, Pokorny) pa dajejo prednost izposoji iz germ. **burd-*.

5.1.2 Kakor kažejo doslejšnje obravnave, jo je na pomenski ravnini smiselno obravnavati v treh skupinah (po Bezljaju):

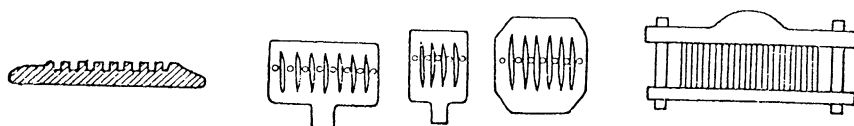
– *brdo I* sodi v tkalsko izrazje in pomeni najbolj splošno, kot že omenjeno, 'tkalski greben'; manj znani in krajevno omejeni so še naslednji pomeni: 'naprava za pletenje vrvi' (m. *brda*, Slovenske gorice), 'deščica z režami in luknjicami za tkanje trakov' (*brdce*, Bela krajina), tudi 'pletilka za pletenje mrež', polabsko *b'ordú* 'trlica' in *no-b'órd'é* 'tkalnica', lit. *birde* 'statve'; v domači sodobni tkalski tehnologiji so to 'vsi tkalski listi na statvah';

– *brdo II* se kot terenski izraz uporablja za poimenovanje različno oblikovane zemeljske površine; najbolj razširjen je splošen pomen 'hrib, vzpetina', m. *brda* 'gričevje, predgorje', *brdnik* 'štrleča skala'; poleg tega srbsko in hrvaško še 'breg, pobočje', makedonsko 'gora', ukrajinsko 'prepad', poljsko narečno *berdy* 'debele skale', češko narečno *brd*, *brdec* 'skalna višina' ipd.;

– *brdo III* je 'brv' (koroško narečno); Bezljaj ta pomen izvaja iz *brdo I* in zavrača druge razlage; v to skupino (torej ne v tkalsko in ne v terensko izrazje) je mogoče uvrstiti še nekaj pomenov: slovin. *bjārdo* 'za palec debela deska v čolnu', ukr. *berce* tudi 'brv; steza; del pluga', polj. *barca* tudi 'nosila za vodo', srb. in hrv. *brce* tudi 'črtalo; deska', zadnji pomen je znan še v blg., češko in moravsko pa pomeni *brce*, *brdíčko* 'del voza'.

5.1.3 Nekateri jezikoslovci menijo (npr. Miklošič, Vasmer in delno Berneker), da gre v pomenskih skupinah *brdo I* in *brdo II* za dve različni izhodišči, ki sta se samostojno razvijali, drugi (npr. Skok, Machek) pa izvajajo oboje iz ene same skupne osnove. Zelo podrobno prikaže razvoj besede Jurkowski (1967: 147–156): izpelje jo iz ide. osnove **bher-* in s

primeri zavrne možnost izposoje iz germ.; tezo še podkrepi z dejstvom, da so vsi izrazi, nanašajoči se na tkanje in tkalske priprave, po izvoru domači, zato ni nobenega razloga, da bi bilo samo *brdo* prevzeto. Prvotni pomen je 'deska'; pri rabi za različne namene in z razvojem tehnologije se je predmetna podstava spreminjala in s specializacijo različnih dejavnosti vedno bolj oddaljevala od prvotne podobe, tako da je postajal razkorak med imenom in poimenovanim vse večji. (To potrjujejo tudi etnografska raziskovanja.) V tkalstvu je najbolj razširjen pomen 'tkalski greben', tj. lesena deskasta osnova s kratkimi in močnimi zobmi (prim. sl. 2). Zunanja podobnost nudi dovolj verjetno domnevo, da je na ta način prišlo do besednega prenosa med tkalsko pripravo in skalnato nazobčanim ali z drevjem poraslim vrhom gore ali hriba (prim. nem. *Bergkamm*, *Gebirgskamm*). Pozneje, ko se je zavest o tej povezanosti izgubila, se je izraz *brdo* lahko uporabljal tudi za kakršno koli goro oz. nasploh vzpetino, pobočje, breg ipd.

Sl. 2: Razvojne stopnje *brda* ('tkalski greben')

5.14 Kakor Skok tudi Jurkowski ugotavlja, da je prvi pomen *brdo I* razširjen po vsem slovanskem svetu. Skokov podatek, da gre pri *brdu II* za omejenost na južnoslovansko področje, pa Jurkowski dopolnjuje z navajanjem širše rabe: ugotavlja jo še za področje Karpatov, narečno ali zastarelo pa tudi zahodno in severno od tod; na vzhodu je redkejša, vendar jo potrjuje z nekaj narečnimi primeri iz Ukrajine in Rusije. Lastnoimenska raba je veliko pogostejša: poleg južnoslovanskega pokriva celotno zahodnoslovansko jezikovno področje, na vzhodu pa štiri večje otoke. Nekateri raziskovalci jih sicer povezujejo s turkotatarskimi vplivi, Jurkowski pa dvomi, da se imena kot npr. *Berda*, *Berdjanka*, *Barda* in *Bardinskij* ne bi razvila iz osnove **brdo*. Domneva, da se je beseda v občnoimenski rabi ohranila na goratem južnoslovanskem in karpatskem področju, drugod pa prešla v pozabo zaradi nižinskega terena, ki takega poimenovanja ni podpiral. Ob upoštevanju vsega tega in še posebej dejstva, da je bilo vsako lastno ime najprej občno, je mogoče postaviti zelo verjetno hipotezo, da je bilo *brdo II* nekđaj splošnoslovansko občnoimensko razširjeno.

Kot tkalski strokovni izraz (*brdo I*) je bila beseda prevzeta v madžarščino in romunščino. Na področju obeh jezikov in na avstrijskem Koroškem je ohranjena tudi kot zemljepisno lastno ime (*brdo II*).

5.2. Slovensko *brdo* kot občno ime

5.2.1 Najstarejši znani zapisi so lastnoimenski in segajo v 11. in 12. stoletje (*Brda* v Istri, 1035 Vardavegla; *Brda* pri Kotmari vasi na Koroškem, 1143–1194 Wrdruch). Rabo do konca 19. stoletja navaja Pleteršnik: s tkalskega področja *brdō* 'der Weberkamm' (oba sta na eno brdo tkana; brez mendranja ne zleze tkalcu platno na brdo); mn. *brda*, 'stroj, s katerim se vrvi pletejo' (Sl. gorice); *brdce* 'das Strickholz, worüber die großen Jagdnetze gestrickt werden, die Rückbank'; *brdár* 'der Weberblattmacher'. V terensko izrazje sodijo: *brdō* 'der Hügel, die Unhöhe' (veseli ga pisano brdo); mn. *brda* 'die Hügelgegend, das Vorgebirge'; *brdce* 'kleiner Hügel'; *brdje* 'das Hügelland, das Kleingebirge'; *brdnik* 'ein vorspringender Stein'; *brdast* 'hügelicht, bergig'; *brdät* 'bergig'; *brden* 'hügelig'; *brdovít* 'hügelreich, bergig'. Izpeljanke iz tega so še *brdína* ali *brdnína* 'das Bergheu' in *brdnja* 'Arnica montana'.

5.2.2 Badjura (1953: 113) našteje še nekaj izrazov: *brdínje*, *brdóvje*, *brdíčje*, *podbrdo*, *zabrdo*, *zabrdje*, *Brdar*, *Brčnik*, *Brdnik* (kmetija na brdu), *brdína* (neka vrsta planinske trave na Goltéh) in *brdnica* (ime selišč).

Po SSKJ (I, 1970) je *brdo*¹ /.../ 'nevisoka, navadno podolgovata vzpetina', mn. *brda* pa 'v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina'; *brdo*² tekst. je 'priprava na statvah za premikanje osnovnih niti navzgor in navzdol'. Besedna družina je predstavljena z naslednjimi izrazi: *brdce*¹ /.../ je manjšalnica od *brdo*¹, *brdce*² /.../ 'deščica z režami in luknjicami za tkanje trakov'; *brdína* /.../ zastar. je 'vzpetina, breg'; *brdje* /.../ redko pomeni 'v podolgovate vzpetine razčlenjeno pokrajino', tudi 'brda'; *brdnica* /.../ alp. 'obris grebenov'; *brdnja* bot. 'zdravilna gorska rastlina z rumenimi cveti, ostrega vonja'; *brdóvje* /.../ redko 'v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina', tudi 'brda'; *brdovka* /.../ bot. 'visoka gorska rastlina z modrimi cveti v koških, Cicerbita alpina'; *brdast* /.../ redko 'ki ima brda, vzpetine'.

V gradivu Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU je še nekaj podatkov: *brdo* je 'leseni del grabelj, v katerem so nasajeni zobje'; *brdo* kot 'del statev' ima redko rabljeno sopomenko *brdalo*; v medicini je *brdce* 'vnetje v ustnih kotih'; *brdovka* je tudi 'vrsta hruške'.

5.2.3 Primerjava vsega navedenega kaže, da se je psl. *brdo* v slovenščini razvilo v bogato besedno družino z okrog 30 izpeljankami, z enakopisnicami in pomenskimi otenki pa v več kot 40 samostojnih pomenov. Očitno je pa tudi, da se je bolj uveljavila prenesena raba v pomenu

'hrib, grič', saj jo SSKJ in Pleteršnik navajata na prvem mestu. Zanimivo je še, da je prvotna ljudska raba prešla na različna strokovna področja (ali s prenosom pomena ali z novo tvorbo), iz česar je mogoče sklepati dvoje: da je bila v času oblikovanja slovenskega strokovnega izrazja ta beseda v zavesti ljudi še močno zasidrana ali da so jo oživila prav ta prizadevanja, ki so, kot je znano, na široko zajemala iz slovanskih jezikov. Vendar navedbe v SSKJ hkrati tudi kažejo, da je čas njene največje živosti in tvornosti že potekel in da je za današnji jezikovni občutek nekoliko odmaknjena (prim. oznaki redko in zastarelo). D. Meze navaja, da je *brdo* starejša sopomenka za 'grič' (v listkovnem gradivu za SSKJ).

5.2.4 Beseda *brdo* se je torej kot terenski izraz razširila po vsem slovanskem ozemlju, do danes živo občno ime pa je le še na področju južnoslovanskih jezikov ter Karpatov in njihove neposredne okolice.

V slovenščini je moralo biti v času poseljevanja našega današnjega jezikovnega področja močno v rabi, saj je zemljepisnih lastnih imen, ki so ohranila prvotno poimenovanje z osnovo *brdo*, še vedno zelo veliko (prim. sl. 3; v AS več kot 250 primerov). Ker je bil najintenzivnejši slovenski imenotvorni proces zaključen do 13. stoletja (Bezljaj 1967: 157), je torej treba za to obdobje predvideti še splošnoslovensko rabo. Dokaz za to so številna tovrstna poimenovanja od Panonske nižine na vzhodu do Rezijske na zahodu, od Gospe svete in Ziljske doline na severu do Istre in Gorjancev na jugu. Poimenovana predmetnost je različna: v veliki večini gre za osnovni pomen 'hrib, grič', torej za vzpetine, ki dosega v poprečju višino od 400 do 800 m n. v., v največjih odstopanjih pa tudi le 160 ali pa celo 1422 m; pogostejše so v razgibanem srednjevisokem svetu, tudi kot predgorja, v nižinskem svetu kot osamelci; v visokih pogorjih, npr. v Julijcih, jih skorajda ni, v ravninskih predelih so zelo redke (npr. *Iklódbördöce* na Madžarskem, če je kraj mogoče šteti k slovenskemu poselitvenemu prostoru). Na Tolminskem se uporablja za posebno oblikovanost gorskega terena, ki ga geografi sicer imenujejo *pomol* (del višje ležeče zemeljske površine, ki sega v ravnino ali ki pri gori "navzven moli"). Badjura opisuje *brdo* takole: "Izraz *brda* pri nas ne pomeni kakor pri Hrvatih in Srbih v i s o k i h gorá, pogorij, temveč vseskoz nižje terenske vzvišenosti. Brdo povečini ni izrazit samostojen lik zase kakor gorica ali holm, marveč s t e g - n j e n a, podolgasta gruča, kakor nagomiljena podoba skupaj zgnetenih goric, ki je le ponekod malo pretrgana in ima tu širši obel ali deskast, tam bolj stisnjen hrbet. Druga značilnost brd je, da so povečini odprta, g o l a, travnata paševina, le borno z grmovjem ali šopi

dreves porasel svet, prijetnega, očem dobrodejnega lica, ne pa teman, gozdnat, kakor so navadno vsi holmi. Brda so navadno gorskemu znožju prirastle nižje višave, skrajne končine v ravnino molečih gorskih rilcev, skrajnikov. /.../ Prostrano nagomiljena brdinja tvorijo včasih cela p r i g o r j a. Pogosteje kakor gorico srečamo brdo tudi še više zgoraj v gorovju kot svetel osredok med drugimi vršaci in gozdovi." Vendar ta opis ne velja v celoti, saj se *brdo* (v množinski obliki [bërda, bërda]) uporablja tudi kot sopomenka za *gozd*, kar za Drago pri Trstu in Barko navaja F. Benedik (Razprave SAZU XIII, 216).

5.2.5 Narečni slovarji še preslabo pokrivajo slovensko jezikovno ozemlje, da bi bilo mogoče z njimi ugotoviti razširjenost izraza *brdo* po narečjih. Za črnovrški dialekt ga Tominec (1964) ne navaja, prav tako ga nima Karničar v slovarju obirskega dialekta (1990); tudi P. Weiss ga v slovarju zadrečkega govora (1995) nima, V. Novak v slovarju beltinskega govora (1985) prav tako ne. Pač pa ga navaja Baudouin de Courtenay v svojem Rezijanskem slovarju (1966: 200): *bárdo* in *bárda* v Njivicah, *bérdo* v Osojanah in *bírdo* v Učji (wsako bírdo ma swu jýme). Toda besedišče za slovar je bilo zbrano do l. 1893, torej pred približno sto leti. Za današnje stanje v Reziji še ni zbranih podatkov, le za vas Bilo navaja Steenwijk (1992: 239–245) toponim *Bérdu*, v občnoimenski rabi pa besede nima zapisane. Sicer Badjura piše, da so izrazi kot *brda*, *brdje*, *brdce*, *brdo* in *podbrdje* po deželi splošno znani, toda njegovo védenje o tem izvira iz časa po prvi svetovni vojni, ko je opravil glavnino terenskih raziskovanj.

V okolici Bleda in Bohinja ga starejši ljudje danes še poznajo, prav tako na Tolminskem (v že navedenem pomenu) in v Vipavski dolini; v okolici Postojne se, prav tako med starejšimi ljudmi, uporabljata samostalniško *brdo* in pridevniško *brden* (*svet*) v pomenu 'hribovit'; za južno Notranjsko navaja Rigler zvezo *brdno kamenje*.

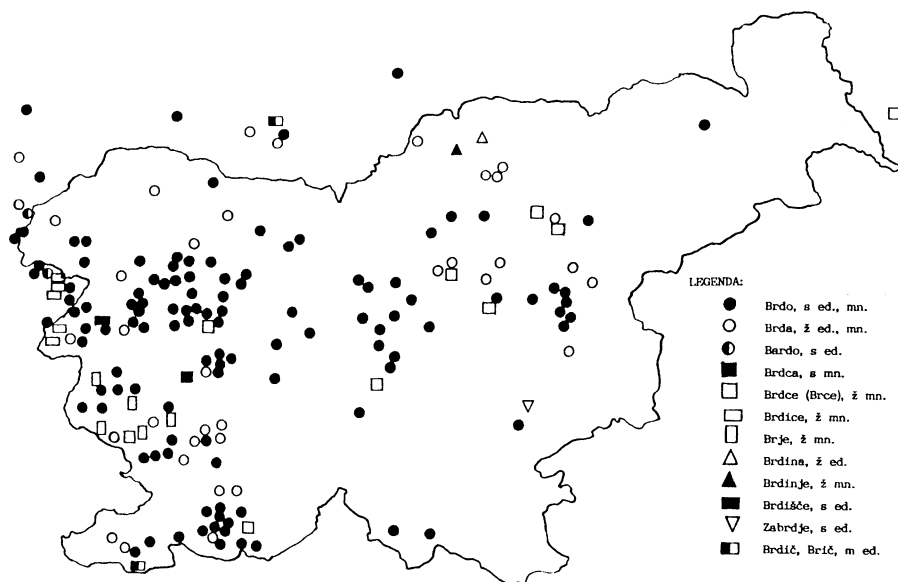
Narečna raba torej kaže, da beseda kot občno ime v pomenu 'vzpetina' v zadnjem času izumira, in sicer v smeri od vzhoda proti zahodu, tako da je na vzhodu ni več, na zahodu (nekako od črte Jesenice–Snežnik proti meji z Italijo) pa med starejšimi ljudmi v kmečkem okolju še živi (v samostalniški in pridevniški rabi), med mlajšimi in še posebej v mestih pa ne več.

5.3 Slovensko *brdo* kot lastno ime

5.3.0 Po Bezlaju "se imena razvijajo po enakih glasoslovnih zakonitostih kakor besede in nekoč je bilo vsako ime beseda, čeprav včasih v neznanu in zelo oddaljeni jezikovni sferi" (1967: 156). Pri pretresu lastnoimenskega gradiva se pokaže, da je prav ta časovna oddaljenost eden izmed vzrokov za (kljub zgornji trditvi) poseben položaj lastnih imen. Nekatera imena namreč zaradi svoje funkcijske ali socialne izrinjenosti iz

aktualnega besedišča izgubijo pomensko razpoznavnost in s tem tudi svojo dotlejšnjo zasidranost v določenem fonološkem, besedotvornem in besednovrstnem sistemu. Občne besede v takih primerih navadno utonejo v pozabo, lastna imena, posebej zemljepisna, ki so zaradi svoje narave trajnejše vrednosti, pa se v veliki meri ohranijo; toda zakonitosti njihovega razvoja se razlikujejo od zakonitosti razvoja občnega besedja, zato prihaja do pogostih odmikov od pričakovanih in regularnih oblik (prim. 3.0). Tak proces lahko v 20. stoletju opazujemo pri imenu *Brdo/brdo* in tvorjenkah iz te besedotvorne podstave.

5.3.1 Kakor je razvidno s sl. 3, je obravnavana poimenovalna osnova splošnoslovenska, torej razširjena po vsem slovenskem jezikovnem ozemlju. (Upoštewane so navedbe iz AS; kjer je potrebno, so dodani podatki o lokaciji v zapisu zemljepisnega koordinatnega sistema.) Uporablja se za poimenovanje določenega tipa hribovite oblikovanosti zemeljske površine, preneseno pa kot ime naselij, delov naselij, področij, zaselkov, voda itd. Njena pojavnost je veliko močnejša na zahodu kot na vzhodu. Najvišje na severu so imena *Brdo* in *Zabrda* pri Celovcu (oboje AS 31/B2), *Brdo*

Sl. 3: Razporejenost poimenovalne osnove *brdo* in njenih tvorjenk v slovenskem jezikovnem prostoru

ob Baškem jezeru (AS 28/B1), *Brdo* pri Šmohorju v Ziljski dolini in *Brška planina* (oboje AS 24/A1), najdelj na zahod segajo imena v Reziji in Beneški Sloveniji, npr. *D. Brda* in *Pl. Bardo* (oboje AS 76/A1), *Brdo* in *Sr. Brdo* (oboje AS 76/A2), *G. Brdice* in *D. Brdice* (oboje AS 99/A3). Na jugu so v Istri ob meji s Hrvaško *Dolgo brdo*, *Brda* (oboje AS 210/B1), *Brdo* nad Rižano (AS 194/B2), *Brda* nad Vanganelom (AS 194/B3), najvzhodnejše tovrstno poimenovanje pa je *Iklódbördöce* vzhodno od Lentija (AS 49/B1). Sicer je ime redko v Slovenskih goricah, na Dravskem polju ga ni, nato pa se gostota povečuje nekako od črte Maribor–Krško proti zahodu: na Pohorju in v hribovju zahodno od njega je pogostejše, enako velja za zasavsko področje in Dolenjsko. Čeprav je dolenjska pokrajina po oblikovanosti tal primerna za tovrstno poimenovanje, je to ime tu redko (enako kot v Slovenskih goricah). V Ljubljani je *Brdo* del mestnega področja (AS 126/B2), severozahodno od Šentvida je *Golo Brdo* (AS 126/A1), nato pa je na Gorenjskem precej pogosto (razen visoko v Alpah in Karavankah), prav tako na Cerkljanskem, Idrijskem, Tolminskem, v Reziji in na sever do Kanalske doline, ob severnem in srednjem toku Soče, na Krasu, po Vipavskem, v severni Istri in na Tržaškem.

5.3.2 Ime se pojavlja v samostalniških in pridevniških izpeljavah in izpredložnih zvezah. V razdelkih od 5.3.2.1 do 5.3.2.9 so predstavljene najznačilnejše samostalniške izpeljanke (krajevna lastna imena in imena vzpetin, navedena v AS), izpeljane iz samostalniške podstave s končnicami *-ca* (*-ce*), *-ice*, *-j(an)e*, *-ina*, *-je*, *-išče* in *-ič*. Imena iz drugih virov in drugače tvorjena, npr. pridevniške izpeljanke in samostalniške s pridevniško medpono, tu niso obravnavana, lahko pa so omenjena kot ponazarjalno gradivo.

5.3.2.1 Poimenovalna osnova *Břdo/břdo Břda/břda*, s ed., je z besedotvornega stališča prvotna in v obravnavanem prostoru najpogostejša. Kjer so z njo poimenovane zemljepisne enote redke, so imena v večji meri enobesedna, kjer so pogostejše, pa je zaradi razločevalnosti potrebna večja določenost, ki v poteku sporazumevanja zagotavlja nedvoumno prepoznavanje zemljepisnih danosti. V ta namen se dodajajo določila, ki so v glavnem treh vrst: izražajo prostorsko umeščenost (*Brdo* > *Na Brdu*), lastnosti oz. značilnosti (*Brdo* > *Dolgo brdo*) in svojinska razmerja (*Brdo* > *Petrovo Brdo*).

Prevladujejo določila, ki izražajo zunanji videz ali kakšno drugo lastnost oz. posebnost: *Belo* (*Dolgo*, *Debelo*, *Kamno*, *Golo*, *Pusto*) *brdo/Brdo*; na poraslost z določenimi rastlinskimi in drevesnimi vrstami opozarjajo imena kot *Brezovo* (*Dobinje*, *Jejdovo*, *Praprotno*) *brdo/Brdo*; nekatere zveze so poimenovane po živalih, npr. *Ptičje* (*Jarčje*, *Konjsko*, *Volčje*,

Ovčje) brdo/Brdo. Precej je takih, ki poimenovano predmetnost prostorsko umeščajo, npr. *Spodnje Večje (Gorenje, Dolenje, Lokavsko) brdo/Brdo* idr. Imena, ki izražajo svojino, so v izraziti manjšini: *Petrovo Brdo, Vojnačevo brdo*. Prvotno terenska imena se lahko prenašajo na imena naselij: *Debelo brdo* > *Debelo Brdo, Dolgo brdo* > *Dolgo Brdo, Grahovo brdo* > *Grahovo Brdo*.

Kot je videti iz primerov, gre v glavnem za podredne samostalniške zveze, katerih jedro je odnosnica *brdo/Brdo*, določilo pa levi ujemalni prilastek. *Brdo* nastopa kot samostalniško določilo le izjemoma, npr. *Planina Bardó*; v enem samem primeru gre za ničto sklonljivo imenovalniško zvezo *Jelen brdo* (AS 202/A2). Edina priredna zveza *Homec-Brdo* (AS 88/A2) od zadnje uradne spremembe ne obstaja več (Weiss 1995: 58; ime je razvezano v dve samostojni enoti). Samo trije primeri (od kakšnih 80) imajo določilo tudi na svoji desni strani: *Brdo pri Lukovici, Brdo ob Baškem jezeru, Dolgo Brdo pri Mlinšah*.

Poseben odklon v razvoju predstavlja mešanje samostalniškega in pridevniškega sklanjatvenega vzorca (kar je precej pogost pojav pri oblikah na *-o* ali *-e*, npr. *Tezno -a/-ega* ipd.): *Brdo* (AS 88/B1, KLS III/215) se pregiba samo po pridevniški sklanjatvi (*Brdega, na Brdem*), *Brdo* (AS 134/A1, SKI 26) ima dvojnico *v/na Brdu/Brdem*, podobno še *Golo Brdo* (AS 119/A2, KLS I/203): *v Golem Brdu, ljudsko Golobrdo, v Golobrdem* ipd. Vendar pojav ni tako pogost kot npr. prehod srednjespolske oblike *brdo* v ženskospolsko *brda*; tudi zemljepisna razporejenost takih primerov ne kaže, da bi bili vezani na posamezne narečne baze.

Naslednji pojav, ki je močno vplival na spolske in sklonske variante podstave *brdo*, je izguba srednjega spola v zvezi z akanjem in samoglasniškim upadom. Zaradi tega, ker je v mnogih narečjih prišlo do izgovora [brdo] → [brda] ali [brdo] → [brd-], se je izgubil občutek za razlikovalnost med spoli. Na področjih z izrazitim akanjem (Tolminsko, Cerkljansko) in tudi drugod (Rož, Podjuna, Štajerska, del Notranjske in Dolenjske) so mnogi samostalniki srednjega spola prešli med samostalnike ženskega oz. moškega spola. Vendar je ugotavljanje tega pojava po zapisanih lastnih imenih nekoliko tvegano, ker so zapisovalci včasih zapisali obliko, ki so jo slišali, včasih pa so se odločili za poknjizen zapis. V Zdovčevi monografiji so tovrstna imena na Koroškem predstavljena v različnih razvojnih stopnjah: najbolj na zahodu je *Brdo* (pri Šmohorju), ki ohranja srednji spol; ime *Zabrda* pri Golšovem je popolnoma feminizirano: *v Zabrdi, v Zabrdo, iz Zabrde*. Naslednji primeri so dvojnični: *Dolga Brda* (pri Libučah), *na Dolgi Brdi*, tudi *Dolgo Brdo, na Dolgem Brdu; Dolga Brda* (pri Grebinju), *na Dolgi Brdi*, tudi *Dolgo Brdo, na Dolgem Brdu; Brdo* (pri Grabštajnu), *na Brdu*, krajevno pogovorno *Brda*,

na *Brdi*; *Brdo* (ob Baškem jezeru), *na Brdu*, krajevno pogovorno *Brda*, *na Brdi*. V AS, KLS in SKI so podobno predstavljeni kraji pri Mežici, pri Slovenskih Konjicah in nad Čepovansko dolino: *Dolga Brda* (AS 35/B2), KLS IV/471: *na Dolgi Brdi*; *Na brdi* (AS 121/A3); in še dvojnica: *Brdo* (AS 92/B1), SKI 26: *Brdo*, lokalno *Brda*, *na Brdi* itd.

Oblika *Br̄da/br̄da Br̄d/br̄d*, s mn., ne predstavlja samo množine k *brdo*, ampak tudi posebno pomensko enoto ('v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina'). V glavnem so tako poimenovani obsežnejši predeli, npr. *Goriška brda*, *Vipavska brda* itd. Največ jih je v zahodnem delu Slovenije, sicer pa je razporejenost podobna kot pri osnovi *Brdo/brdo*, le v osrednjem delu Slovenije jih je manj. Pogostejša so še na Celjskem. Prenos teh terenskih poimenovanj na imena naselij je v tej skupini redkejši, so pa tudi taki primeri, npr. *Mala Brda* in *Velika Brda* (AS 162/B3).

Prevladujejo dvobesedna imena z levim ujemalnim prilastkom; ta je praviloma izpeljan iz imena bližnjega kraja, npr. *Vipavska (Sušiška, Narinska, Nomenjska, Straniška, Zagonska* itd.) *brda*; v nekaj primerih pomeni splošno umeščenost v prostoru: *Gorenja (Dolenja, Spodnja, Zgornja) brda*. Prilastkov, ki izražajo svojinska razmerja, v tej skupini ni.

Tudi tu se kaže izginjanje srednjega spola, npr. *Slatinske brde* (AS 113/B3), *Brde* (AS 114/A1); včasih so v rabi dvojnične oblike: *Brda, Spodnja Brda, Zgornja Brda* (vse AS 64/A1), KLS IV/501 pa navaja tudi neknjižno varianto: *Brda*, ljudsko *Brde*, *na Brdeh*, *Spodnje Brde*, *Zgornje Brde* ipd. Najbolj se nihanje med spoli izraža v mestniških oblikah (v *Brdih*, v *Brdah*, v *Brdeh*). Tudi nihanje med ednino in množino ni tako redek pojav; kot dvojnici se uporabljata edninska in množinska oblika: *Gorenje Brdo* (AS 104/A3), v SKI 83 pa je navedena lokalna raba *Gorenja Brda*, *Gorenjih Brd*; podobno še *Dolenje Brdo* (AS 104/A3), SKI 58 pa lokalno *Dolenja Brda*, *Dolenjih Brd*.

5.3.2.2 *Br̄dca, Br̄dc*, s mn., je izvorno manjšalnica k *brda* (po SSKJ), torej je 'majhna, v podolgovate vzpetine razčlenjena pokrajina'. V tej obliki je zapisana le kot ime dela *Črnega Vrha* (AS 143/A2); zanj se med ljudmi uporablja ženskospolska varianta *Br̄dce*; drugod so ženskospolske oblike zapisane kot uradna poimenovanja: *Br̄dce nad Dobrno* (AS 91/A1), *Br̄dce* blizu Frankolovega (AS 91/B2), *Br̄dce* v Zasavju v občini Hrastnik (AS 112/A3) ter *Br̄dce* na Krasu blizu Tomaja (AS 160/B3). Soglasniški sklop *-rdc-* se je obrusil v *-rc-*, kar je zapisano kot *Br̄dce*, *Br̄(d)ce* ali pa kar *Br̄ce*, izg. [br̄ce], hiperkorektno *Ber̄ce*. Rodilniška oblika je *Br̄dc*, izg. [br̄c]. Mestnik je navadno ženskospolski (v *Br̄dcah*), redko tudi srednjepolski (v *Br̄dcih*).

Zaradi maloštevilnosti takih poimenovanj se ni pojavila potreba po natančnejšem določanju zemljepisnih enot, na katere se nanašajo. Imena so zato navadno enobesedna, tudi izpredložnih zvez ni.

5.3.2.3 *Brdice Brdic*, *i* mn., je kot občno ime tudi manjšalnica; v SSKJ je ni. S stališča sinhronega besedotvorja predstavlja tvorjenko iz podstave *brdo* in pripone *-ica*, mn. *-ice* (prim. mikrotoponim *Brdica* na Tržaškem); tu je mogoče misliti na srednjepolsko obliko, do katere je prišlo zaradi težko izgovorljivega soglasniškega sklopa *brdc-*, ki se je olajšal z vrinjenim samoglasnikom *-i-*. (V SKI je namreč navedena tudi lokalna raba *Brce*, ki predstavlja premenjeno *Brdce*; seveda jo je mogoče razložiti tudi kot posledico samoglasniškega upada: *Brdice* > *Brce*.) Sklanja se po ženskem množinskem sklanjatvenem vzorcu: *Brdice*, *Brdic*, *na Brdicah*. Pojavlja se le na skrajnem zahodnem robu slovenskega jezikovnega prostora: na slovenski strani v Goriških brdih so *Brdice pri Neblem*, malo višje *Brdice pri Kožbani* (AS 119/A2 in A3), že v Beneški Sloveniji pa *Brdice* (AS 99/A2^T, italijansko *Barza*) in *Gornje* ter *Dolnje Brdice* (AS 99/A3^T, italijansko *Brizza di Sopra*, *Brizza di Sotto*). Zaradi medsebojne bližine po dveh s to osnovo poimenovanih krajev je bilo potrebno natančnejše določanje s prilastki; oba uporabljena načina sta tipična za tvorbo slovenskih zemljepisnih imen.

5.3.2.4 *Brje*, *Brij*, *i* mn., je nastalo iz starega prebivalskega imena **brdjane* (Bezljaj 1976: 40). Pripona *-jane* danes ni več tvorna. Izpeljava krajevnih imen s to pripono je sicer znana po vsej Sloveniji, iz osnove *brdo* pa le na Primorskem, na ozkem pasu med Vipavsko dolino in mejo z Italijo: *Brje* (AS 140/B3) je pri Vogrskem, *Brje* (AS 160/B1) južno od Vipave, v neposredni bližini sta še kraja *Brje pri Komnu* (AS 159/B3) in *Brje pri Koprivi* (AS 160/B3). Večbesedni imeni imata določilo na desni strani (neujemalni predložni prilastek). Kot druga tovrstna imena se tudi ta pregibajo po ženski sklanjatvi: *Brje*, *Brij*, *na/v Brjah*. Iz predložne zveze izpeljana je oblika *Podbrje*, ime gradu pri Podnanosu.

5.3.2.5 *Brdina*, *Brdine*, *i* ed., zapisano hiperkorektno *Berdina*, je redko rabljena tvorjenka; v obravnavanem gradivu je ime zaselka na Pohorju, južno od Šentjanža (AS 38/A2). Po SSKJ je osnovni občnoimenski pomen 'vzpetina, breg'; beseda je označena kot zastarela. Pripona *-ina* je večpomenska; tu pride v poštev večalnost, kot npr. še pri izrazih *dolina*, *kotlina*, *skalina*, *daljina*, *rebrina*, *graščina* itd. V okolici je tak način tvorbe pogost, npr. *Jazbina*, *Boharina*, *Svarina* itd. Sklanja se po 1. ženski sklanjatvi. Iz iste poimenovalne osnove so še *Kapusove brdine* v množinski obliki. (Ime je znano tudi na Tržaškem: del naselja Opčine se imenuje *Brdina*.)

5.3.2.6 Prav tako ženskega spola je ime *Brdinje*, *Brdinj*, *i* mn., drugostopenjska tvorjenka. Tudi to je osamljena oblika (AS 36/B, 37/A2) nad Ravnami na Koroškem. Pri imenih, ki se končujejo na *-e* ali *-o*, se ednin-

ski in množinski pregibnostni vzorci pogosto mešajo, pri tem pa prihaja še do zamenjave med srednjim in ženskim spolom, npr. *Brezje*, *Brezja* (s ed.) ali *Brezje*, *Brezij* (i mn.); *Brinje*, *Brinja* (s ed.) ali *Brinje* *Brinj* (i mn.). *Brdinje*, s ed., skupno ime k *Brdina* (prim. na Pohorju *B(e)rdina*), tvorjeno s pripono *-je*, se je zaradi izgube srednjega spola čutilo kot ženskospolsko in se vključilo v sklanjatveni vzorec ženskih samostalnikov. E. Kranzmayer uvršča ime v skupino tvorjenk s priponskim obrazilom *-inja*, *-inje* (1958: 107). Glede na podatke pri Bajcu (1950: 46, 47) bi kazalo primer še natančneje preučiti. Da so v pogojih današnje potrebe po normiranju krajevnih imen taki tipi moteči, kažejo poskusi na Koroškem, da bi navedena nihanja odpravili z uvedbo rekonstruirane imenovalniške oblike, npr. *Lesine* za prejšnje *Lesinje*, *Letina* za prejšnje *Letinje*, *Močidlo* za prejšnje *Močile*, *Selo* za prejšnje *Selje* ipd. (Zdovc 1993: 213 do 240). V tem smislu bi bilo mogoče za *Brdinje* predvideti množinsko imenovalniško obliko *Brdine*, odvisnosklonske pa *Brdin*, *Brdinam* itd.

5.3.2.7 *Zabrdje*, *Zabrdja*, s ed., je predponsko-priponska tvorjenka iz podstave *brdo* in predložne predpone *za-* za izražanje prostorske umeščenosti ter pripone *-je*, ki se med drugim uporablja za tvorbo skupnih imen. Lastnoimensko je v uporabljenem gradivu samo enkrat zapisano kot naselbinsko ime v gričevnati pokrajini pri Mirni na Dolenjskem (AS 151/B2). Mestniška oblika je pričakovana: v *Zabrdju*. Zaradi rabe predpone *za-* je upravičena domneva, da se je v preteklosti kateri izmed bližnjih gričev imenoval *Brdo*; mimo kraja teče potok *Zabrščica*.

5.3.2.8 Tudi *Brdišče*, *Brdišča*, s ed., je osamljeno lastnoimensko poimenovanje na Banjšicah (vzpetina, 504 m n. v.; v bližini je naselje *Zabrdó*). Ime je tvorjeno iz podstave *brdo* in pripone *-išče*, ki označuje prostor, kjer kaj je oz. se kaj dogaja. V lastnoimenskem je ta način tvorbe pogost; v bližini so npr. še imena *Bahovišče*, *Grašišče*, *Gradišče* ipd.

5.3.2.9 *Brdič*, *Brdiča*, m ed., je ena redkih moškospolskih tvorjenk iz osnove *brdo*. Pripone *-ič* je tu rabljena za tvorbo manjšalnice in je v tej funkciji še vedno tvorna. Soglasniški sklop *brd-* se lahko obrusi v *br-*, zato so zapisi dvojni: *Brdič* (na avstrijskem Koroškem pri Afritzu, AS 29/B2) in *Brič* (AS 210/A1) v Istri: ime vzpetine (394 m n. v.) in naselja pod njo.

5.3.2.10 Pregledano lastnoimensko gradivo kaže, da je poimenovalna osnova *brdo* na slovenskem jezikovnem ozemlju precej razširjena, saj nastopa v več kot 250 lastnih imenih (zapisi v AS). (Z upoštevanjem ledinskih imen oz. vseh mikrotoponimov bi to število zelo naraslo. Primerjava

med AS in Krajevnim leksikonom Slovencev v Italiji kaže naslednje razmerje: za Tržaško pokrajino je v AS eno samo krajevno ime z osnovo *brdo*, v Krajevnem leksikonu Slovencev v Italiji pa je za isto področje okoli trideset mikrotoponimov.) V veliki večini gre za osnovno obliko *Brdo/brdo*; pogosto in za poimenovanje obsežnejše zemljepisne enote se uporablja množinska oblika *Brda/brda*. Tvorjenke so številne in v mnogih primerih občutno premenjene. V večini primerov so izpeljanke iz besedotvorne podstave *brd-*, ki se ji dodajajo številne pripone, medpone in predpone. Pogosto prihaja do oblikoglasnih premen; vzrok zanje je treba iskati v podstavnem zaprtem soglasniškem sklopu *brd-*, ki v zvezi s priponami z začetnim soglasnikom nujno zahteva izgovorno sprostitev: manjšalnica *Brdce* npr. ima še okrnjeno obliko *Brce* in s samoglasnikom razširjeno *Brdice*. Pri vseh oblikah so bili v preteklosti pogosti, danes pa le še redki hiperkorektni zapisi *Berdo*, *Berda*, *Berdina* ipd. (Pri primkih so te oblike velikokrat ohranjene.) Iz prebivalskega imena izpeljana in zaradi asimilacije močno premenjena oblika je *Brje*. *Brdič* se je obrusil v *Brič*. *Brdina* je tvorjena s pripono *-ina* v večalnem pomenu; skupni imeni sta drugostopenjska tvorjenka *Brdinje* in predponsko-priponska *Zabrdje*; krajevno določujoča je pripona *-išče* v imenu *Brdišče*. Pri pridevniških izpeljankah, pri imenih voda in prebivalcev se pojavljajo še mnoge druge pripone in medpone v različnih kombinacijah, npr. *Zabršca*, *Nabrdá*, *Brdica*, *Brščice*, *Brdar*, *Brdéc*, *Brdcka* ipd. Zaradi njihove številnosti vseh teh primerov tu ni mogoče obravnavati. Predstavljajo pa odlično gradivo za študij slovenskih tvorbenih možnosti. Ker gre, kot vse kaže, za tvorjenost, ki je časovno omejena na obdobje do 13. stoletja, bi bili rezultati take raziskave pomembni tudi za določanje časovnih razmerij v razvoju obrazil.

5.3.3 V lastnoimenski rabi so najpogostejši položajski predlogi *na*, *v*, *pod* in *za*. *Na Brdu* (AS 100/A1, 113/B2, 123/A1) je zaselek na vrhu brda. *V Brdu* (AS 122/B1) pomeni zaselek na hribovitem področju ali na pobočju brda ipd. *Brdo* se kot občno ime v glavnem veže s smernima predlogoma *na* za izražanje približevanja in *z/s* za izražanje oddaljevanja. To pa ne velja za množinsko obliko *Brda*; tu se za smer približevanja uporablja predlog *v* (*iti v Brda*). (Podobno je razmerje pri samostalniku *gora*: *vzpeti se na goro*, toda *iti v gore*.) Torej izraža vsak predlog v dvojici *v/na* določeno prostorsko umeščenost oz. usmerjenost. Pri prenosu imena vzpetine na naselje se taka prvotno pomensko motivirana raba lahko tudi izgubi, prim. npr. *Golo Brdo* (AS 119/A2), *v Golem Brdu* (po KLS I/203) in *Golo Brdo* (AS 126/A1), *na Golem Brdu* (po KLS II/378), podobno še *Ravno Brdo* (AS 128/B3): *v/na Ravnem Brdu* (po SKI 234). Za *Brdo* v Ljubljani (AS 126/B2) se uporablja samo predlog *v*.

Kraji tipa *Podbrdo* (AS 102/B1, 122/B2, 129/A1) in *Zabrdo* (AS 89/B1, 103/B1, 120/A3, 120/B2) ležijo *pod/za Brdom/brdom*. V takih izpredložnozveznih imenih je prišlo do posebnega razvoja iz prvotne zveze *za Brdom > Za Brdom > Zabrdom > Zabrdó* (odv. skloni *Zabrda*, v *Zabrdu*, *pod Zabrdom*). Sodobno jezikoslovje razlaga pojav kot izpeljavo iz predložne podstave, ko predlog prevzame funkcijo predpone (Toporišič 1976: 145), oz. kot resubstitucijo izhodiščnega leksema v imenovalniku (Šivic-Dular 1989: 238). Vendar proces ni povsod enakomerno izpeljan; občutek za samostojnost besednih sestavin je ponekod še tako močan, da se beseda pregiba tudi po vzorcu besedotvorne podstave: za *Zabrdó* (AS 103/B1) je v KLS I/384 navedena še ljudska raba *Za brdom*; za *Zabrdó* (AS 89/B1) pa KLS III/432 navaja le v *Zabrdu*, *iz Zabrdá*; za *Podjelovo brdo* (AS 123/A1) ima KLS I/368 oboje: *na Podjelovem brdu*, *ljudsko pod Jelovim brdom* itd. (prim. 3.0).

5.3.4 Že v psl. ima *brdo* naglašeno dolžino na prvem zlogu. To naglasno mesto se je ohranilo tudi v slovenščini pri podstavni besedi in pri večini tvorjenk: *Brdce*, *Brce*, *Brdice*, *Brje*, *Zabrščina*, *Zabrdje*. Pripone *-ína*, *-ínje* in *-išče* so naglašene: *B(e)rdína*, *Brdínje*, *Brdíšče*. Na Koroškem potegne predpona *za-* naglas nase (*Zábrda*), drugod pa v glavnem ne: *Zabrdó* na Škofjeloškem, *Zabrščina* v Prekmurju, *Zabrščica na Dolenjskem*. Pripone *-ič* je na Koroškem kratka: *Brdič*, *Bríč* v Istri ima kračino podaljšano (izguba kvantitetnih opozicij). Na Tržaškem je ohranjen naglas na podstavi: *Brdič*. Za narečno stanje torej velja naglasna trojnost: *-ič*, *-ič* in *-íč*. Ker je tvorjenk s to pripono malo, ni mogoče na osnovi njihove krajevne razporeditve ugotoviti narečne rabe posamezne različice; na to, da je primer težaven, pa je opozoril že V. Gjurin (1986: 178–181).

Kjer je tonemsko naglaševanje ohranjeno, je beseda *brdo* (ř) redno akutirana, in sicer v obeh osnovnih pomenih. Predstavlja staro akutirano osnovo, ki v slovenščini v ednini ni doživljala niti kakovostnih niti kolikostnih sprememb, seveda na področjih z ohranjeno tonemskostjo. Množinski rodilnik je bil pri tem tipu že v psl. sekundarno cirkumfleksiran; zaradi dolgega končniškega samoglasnika se je novi cirkumfleks prenesel na mestnik in orodnik množine, v slovenščini pa se kasneje posplošil še na druge množinske sklone (Stang 1957: 82). Slovensko *brdo* je torej danes v ednini akutirano, v množini pa cirkumfleksirano (ed. *brdo*, *brda*, *brdu* ..., mn. *brda*, *brd*, *brdom* ...).

Naglas izpeljank je v precejšnji meri predvidljiv iz naglasnih lastnosti podstave in obrazil: za *brdce* navaja Valjavec samo možnost akuta (ř), čeprav se staroakutirane podstave pred priponskim obrazilom *-c* sicer metatonirajo. Metatonijo pa je ugotovil Rigler (na osnovi reprezentančno izbranega kroga informatorjev) in v SSKJ navaja naglasno dvojnico: *brdce* (ř). Pripone *-je* povzroča metatonijo, zato je samo *Zabrdje* (ř);

pripona *-išče* je v glavnem naglašena, in sicer akutirana: *Brdišče* (í), *-ič* pa kratko naglašena: *Brdič* (ì); *Brič* je na primorskem področju s t. i. ravno intonacijo. *Brdina* (í) je kot občno ime v SSKJ samo akutirana, na Pohorju seveda padajoče naglašena. Pač pa Zdovc navaja akutirano obliko *Zábrda* (á) v občini Žihpolje na avstrijskem Koroškem; po enakem besedotvornem vzorcu nastale oblike imajo ali samo akut (npr. *Zágorje* (á), *Zájzare* (á), *Závoze* (á)) ali dvojnico: *Záblate* (â), tudi *Záblate* (á)). V Pleteršnikovem slovarju in v SSKJ so tovrstne tvorjenke redko naglašene na predponskem delu; če so, so akutirane: *zástor* (á), *zálog* (á), *zábrnjak* (á), *zábrnik* (á) ipd. Druge tvorjenke so na netonemskem področju.

6 Zaključek

Iz pregleda pojavnih oblik poimenovalne osnove *brdo* in njenih izpeljank v zemljepisnih lastnih imenih na celotnem slovenskem jezikovnem področju je mogoče povzeti nekaj značilnosti rabe na skladenjski, besedotvorni, oblikoslovni in pragmatični ravni.

6.1 Beseda *brdo* je splošnoslovenska z večjo pojavnostjo na zahodu kot vzhodu. Delno je to razložljivo z različno oblikovanostjo tal oz. z nižinskim svetom na vzhodu, delno pa tudi ne, saj bi področji Slovenskih goric in dolenskega hribovja nudili primerno podlago za njeno obstajanje, a je tu precej redka. Vendar imena kot *Zabrdje*, *Zabrščina*, *Lokavsko brdo*, ki so na področjih z redko pojavnostjo te poimenovalne osnove, po svoji besedotvorni in pomenski sestavi nakazujejo zelo verjetno domnevo, da je bilo v preteklosti na teh področjih več imen z osnovo *brdo*, a so se sčasoma izgubila. (Verjetno z izgubo občnoimenskih ustreznice.) Izginjanje starejših oblik je lepo razvidno iz zapisov *Brdnikov hriber* in *Brdnik* (Badjura 1924: 94), v AS (39/A1) (60 let pozneje) pa za isto predmetnost samo še *Brdnik*.

6.2 Obrazilna tvorjenost je delno splošno slovenska, npr. *Brdce*, delno pa omejena na ožja področja: oblika *Brdinje* je koroška, *Brdice* so le na ozkem pasu ob meji z Italijo, *Brje* med Vipavsko dolino in mejo itd. Vendar to ne pomeni, da je taka tudi siceršnja razporeditev obrazil v lastnoimenskem gradivu Slovenije. Vzroka sta najmanj dva: raba poimenovalne osnove *brdo* ni po vsem slovenskem ozemlju enakomerno razporejena (zaradi različne oblikovanosti tal in še česa); enake zemljepisne danosti so po pokrajinah različno poimenovane, torej gre za pojav diferencialne leksike. (Npr. za *Vrhovce* na Štajerskem (AS 16/A3) in *Dolgo Brdo* na Koroškem (AS 10/A1) je enaka nemška ustreznica *Langegg*; prim. op. 9.) Za pregled obrazilne tvornosti to ni nepomembno, saj niso vse podstave enako združljive z vsemi obrazili. (Prim. npr. *Vršič*, *Brdič*, ne

pa **Hribič* ali **Gorič*.) Že na prvi pogled pa je s sl. 3 razvidno, da je v zahodnem delu Slovenije, kjer je poimenovalna osnova *Brdo/brdo* pogostejša, tudi pestrost tvorjenk temu primerno večja.

6.3 Skladenjska razmerja, kakršna se kažejo v besednozveznih odnosih večbesednih imen, so izraz tipološke enotnosti ustaljenih prirednih in podrednih povezav. Pri tem močno prevladujejo samostalniške podredne zveze z levim ujemalnim prilastkom tipa *Golo brdo*; na drugem mestu so predložne zveze samostalniške odnosnice in desnega določila tipa *Brdice pri Kožbani*; najmanj pogoste so priredne zveze tipa *Homec-Brdo* ali podredne zveze z levim ničto sklonljivim prilastkom *Jelen brdo*. Oblika *Iklódbördőce* je sklop.

6.4 Uvrščanje v pregibnostne vzorce kaže največ variantnih možnosti. Vzrok za to je v že omenjenem izgubljanju srednjega spola v večini slovenskih narečij. Področje feminizacije, kakršno je ugotovil Ramovš (1936: 103), je za lastnoimensko razširjenost osnove *brdo* znatno preozko. Po uradno zapisanih imenih ga je treba razširiti še na Koroško razen skrajnega zahoda (*Zabrda*), na Štajersko (*Slatinske brde*), Tolminsko (*V brdi*), na Primorsko, Notranjsko in Zasavje (*Brdce*). Pri tem je treba upoštevati, da mnogi uradni zapisi tega pojava ne izkazujejo, saj so se imena zapisovala s težnjo po kar največji poknjizenosti. Kjer je bila osnovna oblika brez težav razpoznavna (za izgovor [brt-] npr. rekonstrukcija *brdo*), je poknjizenje izpeljano. Maskulinizacija iz uradnih zapisov ni razvidna, čeprav je v narečjih prisotna, npr. izgovor [kambrt] za *Kamno Brdo*. Včasih pa prepoznavanje ni bilo tako preprosto. Imena na *-ce* so očitno bila razumljena kot im. mn. ž. spola (verjetno zaradi zunanje podobnosti, npr. *Vodice*) in enotnosti pregibnostnega vzorca, do tega pa je prišlo zaradi zelo razširjene izgube srednjega spola. Le mestnik s svojimi variantami (*na Brdcah*, *na Brdcih*, *na Brdceh*) kaže na nihanje glede spolske uvrstitve. Vendar je bilo to zapisovalcem prešibka spodbuda za temeljitejši razmislek o spolski uvrstitvi. V AS je samo ena tovrstna izjema: zapis *Brdca* pri Črnem Vrhu.

6.5 Pogostost poimenovalne osnove *Brdo/brdo* je na Pohorju glede na razširjenost po vsem slovenskem jezikovnem področju pričakovana in v skladu z naraščanjem od vzhoda proti zahodu. Bogatost besedotvornih izpeljav, sicer zelo značilna za to poimenovalno osnovo, je na Pohorju manj izrazita (*Brda*, *Spodnja Brda*, *Zgornja Brda*, *Pečirsko brdo*, *Baronovo brdo*, *Berđina*, *Kapusove brdine*): ob osnovni obliki v feminiziranem in nefeminiziranem zapisu torej samo še izpeljanka *Brdina* v ed. in mn. Druge poimenovalne osnove so na Pohorju besedotvorno še slabše razvite. Občutna pa je razlika v pogostosti vrste levih prilastkov v podrednih

besednih zvezah: v obravnavanem gradivu z osnovo *brdo/Brdo* je 92 vseh tovrstnih zvez, razmerje med svojilnimi in nesvojilnimi pa je 11 (12%) proti 81 (88%); na Pohorju so le tri podredne zveze in v vseh je levi ujemalni prilastek svojilni pridevnik (100%). Gre torej za izrazito posebnost. Izpredložnih zvez tipa *Podbrdo* tu ni (prim. 4.3). Glede mesta naglasa ne kažejo oblike na Pohorju nobenih odklonov; tonemskih opozicij ni, naglašeni samoglasniki so padajoči.

6.6 Če je razmerje med številom uradnih krajevnih imen in mikrotoponimov povsod takšno kot na Tržaškem (prim. 5.3.2.10), je v tem prispevku obravnavano gradivo le manjši del vsega tovrstnega lastnoimenskega besedja. Zaradi bogatosti pojavnih oblik na omenjenem področju (seveda jih je mogoče predvideti tudi drugod) bi bila pritegnitev vseh razpoložljivih imen pri nadaljnjem obravnavanju slovenskega besedja koristna in zaradi popolnejših rezultatov zelo priporočljiva.

OPOMBE

- ¹ Prim. celostno predstavitev slovenske priimkovne problematike v delih F. Jakopina.
- ² Npr. F. Jakopin: *Stratygrafia słowiańskich nazw miejscowych* S. Rosponda (SR 25/1977, št. 1, 110–114) in M. Hajnšek-Holz in F. Novak: *Stanisław Rospond, Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -ysk-*. *Onomastica Jugoslavica* 2, Ljubljana, 1970 (200–216).
- ³ Npr. V. Smole: *Vseslovenski narečni slovar: da ali ne*. *JiS* 38 (1992/93), 233–235.
- ⁴ Prim. F. Ramovš, 1935; V. Logar, 1956, 1959, 1968, Z. Zorko, 1976.
- ⁵ *Karta slovenskih narečij*. Priredila Tine Logar in Jakob Rigler. Geodetski zavod SRS. Ljubljana, 1983.
- ⁶ Prim. V. Šmilauer, 1966, 21–25.
- ⁷ A. Šivic - Dular, 1989, 231.
- ⁸ V. Melik, 1957, 312, P. Weiss, 1990, 79.
- ⁹ V. Melik, 1957, 102–103: "Prijazno nizko gričevje med spodnjo Mežo in Mislinjo ... imenujejo domačini in sosedje s skupnim imenom Brdinje ... Od vzhodne strani se čuje za isto pokrajinsko enoto tudi ime Vrhi."
- ¹⁰ Ker gre za podatke, ki jih v strokovni literaturi ni mogoče dobiti, se sodelavkam in sodelavcem M. Ahlinu, F. Benedik, S. Horvat, K. Kenda Jež, J. Müllerju, V. Nartniku, V. Smole, S. Torkarju, N. Vojnovič in P. Weissu najtopleje zahvaljujem. Enaka zahvala gre tudi B. Čopu, A. Glazerjevi, J. Mrdavšiču, L. Olasu in J. Plausteinerju.

VIRI IN LITERATURA

- Atlas Slovenije* 1986. Ljubljana, Mladinska knjiga in Geodetski zavod SR Slovenije.
- F. Badjura 1924: *Slovenija. Pohorje*. – Praktičen vodnik po Podravju. Ljubljana, Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- F. Badjura 1953: *Ljudska geografija*. – Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- J. Baudouin de Courtenay 1966: *Rez'janski slovar'* – pod redakcijo N. J. Tolstogo, v: L. È. Kalnyn' (ur.): Slavjanska leksikografija i leksikologija. Moskva: Nauka, 183–226.
- F. Bezljaj 1967: *Eseji o slovenskem jeziku*. – Ljubljana, Mladinska knjiga.
- F. Bezljaj 1969: *Naloge in poti slovenskega imenoslovja*. – Ljubljana, Onomastica Jugoslavica 1, 243–248.
- F. Bezljaj 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika, I*. – Ljubljana, SAZU.
- F. Bezljaj 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika, II*. – Ljubljana, SAZU.
- M. Furlan 1993: *Odzadnji slovar zemljepisnih imen po Atlasu Slovenije*. – Ljubljana, ZRC SAZU. (Avtorici prisrčna hvala za omogočen vpogled v rokopis.)
- V. Gjurin 1986: *Kolikostna premena v slovenskih naselijskih imenih*. – Slavistična revija 34, 165–195.
- F. Jakopin 1975: *Nekaj značilnosti najfrekventnejših slovenskih priimkov*. – Wiener slavistisches Jahrbuch 21, 93–102.
- F. Jakopin 1977: *Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi*. – Slavistična revija 25, kongresna številka, 5–25.
- M. Jurkowski 1967: *Słowiańskie *břdo 'rodzaj góry' jako termin geograficzny i nazwa własna*. – Studia z filologii polskiej i słowiańskiej 6, 147–156. Warszawa.
- L. Karničar 1990: *Der Obir-Dialekt in Kärnten*. – Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Tröger/Korte. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- J. Keber 1982: *O izvoru priimkov na -šek*. – Onomastica Jugoslavica 9, 229–236.
- F. Kopečný 1981: *Základní všeslovanská slovní zásoba*. – Praha, Československá akademie věd.
- T. Logar 1956: *Prispevek h klasifikaciji pohorskih govorov*. – Slavistična revija 9, 30–34.
- T. Logar 1959: *Dialektična podoba Pohorja*. – Razprave SAZU II/V, 79–90.

- T. Logar 1968: *Štajerska narečja*. – Zbornik SSJLK 4, tipkopis, 331–337.
- V. Majdič 1993: *Slovenska krajevna imena v luči slovnične obravnave*. – Doktorska disertacija. Ljubljana.
- V. Melik 1957: *Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino*. – Ljubljana, Slovenska matica.
- M. Pirnat 1984: *Tvorbena naglasoslovna tonemska teorija ob samostalniških izpeljankah s šibkimi priponskimi obrazili*. – Slavistična revija 32, 257–275.
- M. Pleteršnik 1894: *Slovensko-nemški slovar, 1.del*. – Knezoškofijstvo, Ljubljana.
- M. Pleteršnik 1895: *Slovensko-nemški slovar, 2.del*. – Knezoškofijstvo, Ljubljana.
- Pohorje, vzhodni del*. 1985. – Planinska karta 1 : 50000. Ljubljana, Planinska zveza Slovenije.
- Pohorje, zahodni del*. 1985. – Planinska karta 1 : 50000. Ljubljana, Planinska zveza Slovenije.
- F. Ramovš 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*. – Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- P. Skok 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I*. – Zagreb, JAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1–5*. 1970–1991. – SAZU, ZRC SAZU & DZS, Ljubljana.
- Splošna kartoteka za SSKJ*. 1945–1991. – Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- C. Stang 1957: *Slavonic accentuation*. – Oslo.
- H. Steenwijk 1992: *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*. – Amsterdam – Atlanta : Rodopi.
- P. Šimunović 1969: *Organiziranost naziva u geografskoj regiji*. – Onomastica Jugoslavica 1, 47–56.
- A. Šivic - Dular 1989: *Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen na gradivu do leta 1500*. – Obdobja 10, 229–244.
- V. Šmilauer 1966: *Úvod do toponomastiky*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- V. Šmilauer 1970: *Příručka slovanské toponomastiky*. – Praha, Československá akademie věd.
- I. Tominec 1964: *Črnovrški dialekt*. – Ljubljana, SAZU, Dela 20.
- Topografska karta 1 : 25000*. 1975. – Beograd, Vojnogeografski institut.
- J. Toporišič 1976: *Slovenska slovnica*. – Maribor, Založba Obzorja.
- J. Toporišič 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. – Maribor, Založba Obzorja.
- J. Toporišič 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. – Ljubljana, Cankarjeva založba.
- P. Weiss 1990: *Govori Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*. – Magistrsko delo. Ljubljana.

- P. Zdovc 1993: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. – Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten. Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu.
- Z. Zorko 1976: *Koroški govori na severnem Pohorju zahodno od Ruš do Vuzenice*. – Magistrsko delo. Ljubljana.

Summary

FROM THE NAME'S STRUCTURE OF POHORJE

The territory of Pohorje is not united in view of the dialect; there are three dialects: severnopohorsko-remšniško in the north part, mežiško in the west and južnopohorsko in the south-eastern part of the territory. Regional variation seems to be realized predominantly in phonology, but vocabulary is also distinctive. Within each of the dialect areas, there is considerable variation; common nouns, which are used in the role of geographical names on Pohorje, are distributed such as follows: *vrh* and *brdo* are used in general, *gora* is used only on the south-eastern skirts of Pohorje, *breg* and *hrib* in the north part, *kogel* both in the north and the south parts. In the majority of cases all these nouns function as heads of the noun phrases with possessive genitive as determinative, e. g. *Baronovo brdo*. – *Brdo* is a Common Slavic lexem, which was developed in a large family of words in Slovene, e. g. *brdce*, *brdina*, *brdinje*, *brdar*, *brdič*, *zabrdje* etc. Many of these nouns are used as geographical proper names; more than 250 examples are found in the Atlas Slovenije, with the inclusion of derived words, of course. Most of these are distributed in the west part of Slovenija. There are two sources, which are the cause of so many morphonemic variants: the first source is the modern vocal reduction, the second one is the loss of neutra.